

РОЛЬ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ОРІЄНТИРІВ У СИСТЕМНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ПРОБЛЕМИ МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ОСВІТИ

У статті окреслено методологічні засади проблеми формування професійної мовнокомунікативної компетенції майбутніх учителів у контексті сучасної філософії безперервної освіти в Україні. Посилаючись на державні документи, європейські рекомендації та дослідження провідних учених, автор доводить необхідність використання понятійного апарату філософії для створення стрункої лінгводидактичної системи свого дослідження.

Переоцінка світоглядних цінностей, яка є неодмінною ознакою процесу демократизації в Україні, свідчить про те, що роль сучасного вчителя в суспільстві стає дедалі вагомішою і відповідальнішою. Це зумовлює відповідні зміни у визначеннях *вищої освіти, її змісту і якості*, відображені в державних документах (Закон України "Про освіту", Закон України "Про мови", Конституція України, Державна Національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття"), Закон України "Про вищу освіту", Державна цільова комплексна програма "Вчитель", Національна Доктрина розвитку освіти України в XXI столітті та інші законодавчі акти). До наведених визначень органічним доповненням є пізніше пропонувані вченими: "Зміст освіти – система компетентностей, яка повинна бути сформована у процесі освіти з урахуванням самовизначення особи, створення умов для її самореалізації, перспектив розвитку світової спільноти. Вища освіта має на меті задоволення потреби особи у фундаментальній науковій, загальнокультурній і спеціальній освіті. Якість вищої освіти визначається рівнем, який є відносною характеристикою якості вищої освіти, що ґрунтується на порівнянні значень показників якості, одержаних на основі діагностичних елементів випускників вищого навчального закладу, з критерійно-орієнтовним еталоном, що встановлюється державним стандартом вищої освіти" [1]. Система стандартів вищої освіти (Закон України "Про вищу освіту") складається з державного стандарту вищої освіти (де зроблено акцент на вимогах до формування в особи знань з української мови, розділ III, стаття 12, п. 3); галузевих стандартів вищої освіти (де відображено вимоги до компетентності випускника ВНЗ у структурі галузей економіки держави, розділ III, стаття 13, п. 1); стандартів вищої освіти вищих навчальних закладів (рекомендований інформаційний обсяг програм навчальних дисциплін, критерії і засоби діагностики успішності навчання, розділ III, стаття 14, п.4).

У *Національній Доктрині розвитку освіти в Україні* (2002 р.) окреслено стратегію і пріоритетні напрями розвитку освіти першої чверті XXI століття. Йдеться про необхідність інноваційного прискореного розвитку освіти, за якої кожна особистість отримує можливість для самореалізації і самоствердження. Особистісну орієнтацію освіти, формування національних і загальнолюдських цінностей, підвищення якості та оновлення змісту освіти, розвиток системи безперервної освіти протягом усього життя, розширення україномовного освітнього простору, органічне поєднання науки і освіти, запровадження освітніх інновацій, інтеграцію вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів визнано одними з пріоритетних напрямів політики держави в галузі освіти. Для кращого усвідомлення поняття освітнього простору звернемося до словникового коментаря: "*Життєвий простір людини* – сукупність природних і соціокультурних умов, факторів, що забезпечують відтворення й удосконалення життя людини як психосоціальної істоти, задоволення її потреб, життєзабезпечення й діяльного існування. Поняття "*освітній простір*" – сукупність критеріїв і програм освітньої діяльності, що складають галузь систематизованого знання, об'єднаного на змістовному й структурному рівнях" [2: 303].

У доповіді на підсумковій колегії МОН України "Забезпечення якості вищої освіти – важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства" (березень 2007 р.) міністр освіти і науки Станіслав Ніколаєнко підкреслив, що утвердження авторитету України як суверенної держави у складі Європи значною мірою залежить від вирішення проблеми якості освіти: "Освітня діяльність – навчання і виховання підрастаючого покоління – у філософсько-педагогічних системах світу завжди пов'язувалася з її якістю, обґрунтуванню механізмів впливу на яку присвячували свої трактати філософи і педагоги різних часів і народів світу" [3]. Якісна освіта формує покоління громадян нового типу. Вони діють і мислять по-інноваційному – "звідси – значна увага до загального розвитку особистості, її комунікативних здібностей, засвоєння знань, самостійності в прийнятті рішень, критичності та культури мислення, формування інформаційних і соціальних навичок. До таких підходів спонукає головна педагогічна ідея сучасності – освіта впродовж життя" [3]. Динамізм процесу модернізації вищої освіти потребує, як зазначено в доповіді, внесення коректив до чинної законодавчої бази, зокрема до Закону України "Про вищу освіту" із залученням широкого кола освітян до розробки проектів нових законів. Проблема якісної вищої освіти в Україні як європейській державі розглядається крізь призму формування фахівців, конкурентноспроможних на світовому ринку праці. При цьому країни – члени ЄС – надають одне одному підтримку, поважаючи водночас культурну та мовну специфіку освітніх систем.

Стратегія безперервної мовної освіти передбачає забезпечення обов'язкового оволодіння громадянами України державною мовою: "Освіта сприяє розвитку високої мовної культури громадян, виховання поваги до

державної мови та мов національних меншин України". Створення єдиного загальноєвропейського простору вищої освіти (до 2010 року), згідно Комюніке, прийнятого на конференції міністрів, відповідальних за вищу освіту, 19-20 вересня 2003 року в Берліні, "матиме велику користь від спільної діяльності з європейським дослідницьким простором, зміцнюючи в такий спосіб фундамент для Європи Знань. Метою, безперечно, є збереження європейського культурного багатства і *мовної різноманітності*, що засновуються на культурній спадщині різних традицій, і стимулювання інноваційного потенціалу та соціального й економічного розвитку за допомогою розширеного співробітництва між європейськими вузами".

Державна програма "Вчитель" (розроблена на період з 2002 до 2012 рр.), визначаючи освіту як пріоритетну сферу в соціально-економічному, духовному й культурному розвитку України, наголошує на ключовій ролі учителя. Вбачаючи стратегічну мету розвитку вітчизняної освіти і науки в якісній підготовці фахівця (у тому числі освітянина), здатного до ефективної життєдіяльності в світовому просторі, держава ставить перед вищою школою такі завдання [1]: 1. Модернізувати освіту, здійснивши перехід від авторитарної педагогіки до педагогіки толерантності. Зорієнтувати модернізацію вищої школи України на інтегрування національної системи вищої освіти до Європейського освітнього та наукового простору. 2. Внести корективи в освітній процес, сформувати у студентів життєво важливі компетенції шляхом застосування інтерактивних навчальних технологій. 3. Перевести матеріально-технічну базу навчального процесу на сучасний рівень світових вимог. 4. Здійснити *мовний прорив в освіті*. Забезпечити знання державної мови (з урахуванням відсутності україномовного середовища в певних регіонах України), а також поряд з ґрунтовним вивченням української, рідної мови, оптимізувати процес вивчення іноземної, що сприятиме підвищенню рівня професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців.

Сучасний підхід до актуальної проблеми підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів характеризується зосередженням на формуванні готовності студентів до професійно-педагогічної діяльності, яка забезпечується сукупністю ключових, загальних і спеціальних компетенцій, з-поміж яких мовнокомунікативна професійна компетенція посідає одне з найважливіших місць. Л. Мацько і Л. Кравець пропонують таке визначення останньої: "Професійна мовнокомунікативна компетенція особистості є показником сформованості системи професійних знань, комунікативних умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, загальної гуманітарної культури, інтегральних показників культури мовлення, необхідних для якісної професійної діяльності. Сформувати професійну мовнокомунікативну компетенцію покликана сучасна система освіти" [4].

Розробка універсальної моделі формування мовнокомунікативної професійної компетенції майбутніх учителів-нефілологів відбувається в ході проведення експериментального дослідження в педагогічних ВНЗ. Здійснення моніторингу якостей професійного мовлення студентів на освітньо-кваліфікаційних рівнях "бакалавр" і "магістр", обробка отриманих результатів констатувального і формувального експериментів потребують надійних філософсько-методологічних орієнтирів. Цінність останніх у вирішенні окресленої нами проблеми полягає також в тому, що вони науково обґрунтовують: 1) постановку проблеми педагогічного дослідження; 2) відбір методів та способів вирішення проблеми; 3) визначення критеріїв, показників сформованості мовнокомунікативної професійної компетенції студентів на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях та відповідний аналіз комунікативних якостей мовлення майбутніх учителів-нефілологів.

Сучасна філософія освіти послуговується понятійним апаратом, виробленим протягом тривалого періоду розвитку філософської думки. Так, зокрема, взаємообумовлені форми наукового пізнання – *науковий факт, ідея, гіпотеза, концепція, теорія* – мають конкретні визначення: теорія (найвища форма організації наукового знання) потребує наукових фактів як результатів обробки експериментальних даних; ідея, народжена досвідом, у сукупності з науковими фактами дозволяє висунути гіпотезу – отримані нові експериментальні дані підтверджують останню як шлях вирішення проблеми; концепцією називають керівну ідею, спрямовану на системне бачення предметів чи явищ. Далі зупинимося на філософському визначенні поняття методології, що є одним з основних завдань цієї статті.

Відношення "людина-суспільство" є предметом соціальної філософії як філософської дисципліни (нагадаємо, що предметом загальної філософії є відношення "людина-світ"). Однією з функцій соціальної філософії (окрім світоглядної, пізнавальної, ідеологічної, виховної та практичної) є *методологічна*: озброєння науки загальними методами, упорядкування світоглядних знань. Основою сучасної соціальної філософії є її зорієнтованість на людину, гуманістична спрямованість: "Інтеграційною основою єдності національного і загальнолюдського постають гуманістичні пріоритети, бо людина і людяність є субстанційною основою соціального. Соціальна філософія є світоглядно-методологічною наукою, яка вивчає загальнолюдські засади цивілізованого існування та розвитку суспільства" [5: 202]. У безпосередньому зв'язку з філософією знаходиться *акмеологія* – "наука, що вивчає закономірності й механізми розвитку людини у період її зрілості та особливо при досягненні нею найбільш високого рівня розвитку. Міра зрілості людини охоплює значний у часовому відношенні етап життя й показує, наскільки людина склалась як громадянин, як спеціаліст у певній галузі діяльності, як особистість. Акмеологія вивчає розвиток професіоналізму, компетентності" [2: 25].

У виборі методологічних орієнтирів ми звертаємось насамперед до визначення ключового поняття – *методологія*, семантика якого досить чітко пояснена у Філософському словнику: "*Методологія* (від грецьк."шлях дослідження чи пізнання + вчення") – сукупність підходів, способів, методів, прийомів та процедур, що застосовуються в процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення наперед

визначеної мети. Однією з найбільш розвинених методологічних теорій в наш час є *методологія науки*. Сучасна методологія науки являє собі достатньо розгалужену систему наукового знання, що містить у собі як філософські, так і спеціальнонаукові аспекти" [6: 374-375]. Сучасний тлумачний словник української мови визначає поняття методології як: "1. Вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу; його філософська, теоретична основа. 2. Сукупність методів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання" [7: 399]. Отже, наведені визначення свідчать про те, що методологія цілком очевидно поділяється вченими-філософами на загальну (філософську), загальнонаукову (методологію науки) і спеціальну [5]. Такий розподіл запропоновано і в педагогічному словнику, де виділено часткову (або спеціальну – авт.), загальну (ту ж загальнонаукову, наприклад, методи педагогіки є загальними для часткових дидактик – авт.) і філософську методологію – "систему діалектичних методів, які є найзагальнішими і діють на всьому полі наукового пізнання, конкретизуючись і через загальнонаукову, і через часткову методологію" [8: 207]. Поклавши в основу дослідження *діалектику* як "методологію оновлення суспільної практики і духовного життя"[6: 158], ми застосовуємо її універсальні *категорії*.

Таким чином, сказане вище дозволяє стверджувати, що аналіз того чи іншого явища, яке ми спостерігаємо у процесі мовнокомунікативної діяльності майбутніх учителів, під кутом зору діалектичної філософської методології набуває наукової обґрунтованості й цілеспрямованості, а побудована модель формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів – стрункості і дієвості. В. Зінченко цілком слушно вважає: "Теоретики навчання, слідом за філософами, йдуть круговий шлях: від теорії до практики, від простого до складного, від абстрактного до конкретного, від почуттєвого до раціонального, від емпіричного до теоретичного, від дії до думки, від загального до часткового, від розумового до розумного тощо. У перспективі розвитку навчання чільне місце має зайняти живе знання. Його не можна засвоїти, його треба створити. Створити так, як відтворюється живий образ, живе слово, жива, а не мертва, механічна дія. Живе знання – це невід'ємна властивість живого буття, і разом з тим живе знання – це прагнення до його розуміння" [9: 97-101]. Отже, подальше студіювання проблеми мовнокомунікативної компетенції майбутніх педагогів з опорою на філософські праці стане підтвердженням правильності й доцільності обраних нами методологічних орієнтирів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За редакцією В.Г. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
2. Філософський словник соціальних термінів. Видання третє, доповнене / За заг. ред. проф. В.П. Андрущенка. – Х.: "Р.И.Ф.", 2005. – 672 с.
3. Забезпечення якості вищої освіти – важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства. Матеріали до доповіді міністра освіти і науки Станіслава Ніколаєнка на підсумковій колегії МОН України (1-2 березня 2007 року, м. Харків) // Освіта України. – №16-17 (805) від 27 лютого 2007 р. – С. 2-20.
4. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови: Навч. посіб. – К.: ВЦ "Академія", 2007. – 360 с.
5. Саух П.Ю. Філософія: навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.
6. Філософський енциклопедичний словник / За ред. В.І. Шинкарука. – К.: Абрис, 2002. – 743 с.
7. Сучасний тлумачний словник української мови: 50 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. – Х.: ВД "ШКОЛА", 2006. – 832 с.
8. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
9. Зінченко В. Розум і мислення в контексті розвивального навчання // Сучасні шкільні технології / Упоряд. І. Рожнятовська, В. Зоц. – К.: Ред. загальнопед. Газ., 2004. – Ч. I. – С. 95-103.

Матеріал надійшов до редакції 05.04. 2007 р.

Климова Е.Я. Роль методологических ориентиров в системном исследовании проблемы языковой коммуникативной компетенции будущих специалистов сферы образования.

В статье очерчены методологические основы процесса формирования профессиональной языковой компетенции будущих учителей в контексте современной философии непрерывного образования на Украине. Основываясь на государственных документах, европейских рекомендациях и исследованиях ведущих ученых, автор доказывает необходимость использования понятийного аппарата философии для создания стройной лингводидактической системы своего исследования.

Klymova K.Ya. Methodological basis role in system studies of professional language communicative competence of prospective experts in education sphere.

The article deals with methodological basis for the process of forming professional language communicative competence of prospective teachers in terms of modern philosophical education in Ukraine. Referring to state documents, European recommendations and scholars' research, the author proves the necessity of implementing philosophic conceptual apparatus to create structural linguodidactic system of her research.